

Biennale Architettura 2012: něco málo impresí z letošních Benátek

Author: Petr Bým, Michal Šourek | Published: 28.11.2012

Motto letošního bienále a zejména pojmenování jeho společné expozice - Common Ground, tedy cosi jako společný základ, půda nebo dokonce zájem - určitě vzbudilo lecjaké naděje. Soudobá architektura a společnost si totiž příliš nerozumějí, což je i důsledkem toho, že o architektuře se těžko mluví a ještě hůře píše - v našich mediálních časech ovšem defekt téměř fatální. Název Common Ground tak byl jistě chápán i jako příslib hledání společného jazyka či témat v relaci architektura - společnost. Bylo tomu tak - a pokud ano, podařilo se to? Stavební fórum na tuto otázku nechalo odpovědět za veřejnost laika - novináře a architekta, který je navíc ad hoc developerem.

Architektura v politickém převleku

V přízemí to vypadalo jako v nějakém haličském štetlu, v patře svědectví o bourání osad na okupovaných územích - taková byla expozice Izraele, která mj. měla ilustrovat amerikanizaci tamní společnosti i architektury. Ve francouzské, kde hlavními exponáty byla kožená amorfnní křeslo-lehátka, se zase plédovalo za multikulturalismus (v době, kdy se evropské elity pomalu propracovávají k poznání, že koncepce multikulturalismu se v životě neosvědčila). Politiky bylo na bienále vůbec docela hodně, včetně nečekané expozice Republiky Kosovo, konečně základní koncept, odvolávající se na společné základy, k tomu přímo vybízel. Duchu i jen mírně konzervativnímu to nicméně mírně zavánělo politikou přinejmenším problematickou. Včetně expozice ateliéru Foster, která ukazovala hlavně záběry z trpkých střetů demonstrantů s policisty.

A také hemžení lidí na tržišti, davové nadšení na fotbale nebo koncert pod širým nebem - prostě dění ve veřejném prostoru. Expozice ateliéru Foster byla jedním z mnoha příjemných překvapení letošního Bienále. Je bezvadné - a je v tom i velký příslib do budoucna - když takhle komerčně profilovaný ateliér ukáže pochopení podstatných východisek architektury jako disciplíny, která by měla disponovat vrcholnou řemeslnou kompetencí, pokud se týče prostředí, vytvářeného stavební činností člověka. Architektura „se dělá“ pro lidi. Pro ty na tržištích, v parcích, na fotbale a konec konců i pro demonstranty - a nikoli pro architekty, nikoli pro investory.

Architekti sobě!

Před pár lety vyšla objemná monografie: pracuje s problémem autopoiéze architektonické profese. Ta se někdy po vrcholu postmoderny stala systémem, který slouží především sám sobě a má jen velmi omezený styk s okolním světem. Vyznívá to absurdně, ale je to realita: architekti tvoří artefakty, jejichž kvalitu hodnotí zase jen architekti. „Zbytek“ lidstva do toho nemá co mluvit, neboť postrádá potřebné vzdělání a průpravu tomu „nerozumí“. Architektura se dnes proto dělá tak, aby obstála v hodnocení architektů. A dále jsou tolerováni snad už jen investoři: někdo to prostě zaplatit musí ... Šílené je, že to ten zbytek lidstva akceptuje. Jako by si neuvědomoval, že je to právě on, kdo tu architekturu (urbanismus v to počítaje) užívá a koho architektura nenápadně, ale za to velmi soustavně formuje.

Situace oplývá paradoxními pointami. Jednou z nich je, že zmíněnou monografii napsal Patrik Schumacher, blízký spolupracovník Zahy Hadid, která je autorkou VitraFire Station a řady dalších soudobých architektonických ikon. Dnes bohužel paní Hadid tvoří právě jen tu architekturu pro architekturu, která (navíc za nesmyslné ceny) baví snad jedině patolízalské rádobyteoretiky a užitek nepřináší nikomu.

Česko - zase bohužel - v tomto ohledu nezůstává stranou. Předepsali jsme si, že v porotách architektonických soutěží na veřejné stavby musejí dominovat tak zvaní nezávislí porotci - architekti, kteří ovšem nenesou žádnou odpovědnost za to, co ze soutěže vzejde. Korunu tomu nasazují reprezentanti obcí - stavebníků, kteří s takovou absurditou souhlasí na základě argumentu „vždyť já tomu nerozumím“. Kdyby v nějakém autosalonu stál představitel Svazu automobilového průmyslu a oznamoval zákazníkům „Ne, vážený pane, vy si nekoupíte tuto škodovku, ale tento model Hyundai, protože já vím, že je pro vás nejlepší, vy pro takový výběr nemáte potřebnou kvalifikaci!“, připadali bychom si asi jako v Severní Koreji a nejspíš by brzy zasáhl ÚOHS, možná i kriminálka. Pro autopoietický architektonický byznys ale zákony jako by neplatily, dokonce ani zákony zdravého rozumu.

Zpátky k benátské expozici ateliéru Foster. Ano, dění ve veřejném prostoru je skutečným „common ground“ architektury, jen velmi málo, zanedbatelně málo staveb totiž nemá svou veřejnou dimenzi. Veřejný prostor je platformou života společnosti - z ní musejí architekti vycházet, pokud chtějí tvořit skutečnou architekturu, a ne reklamu na sebe samé.

Opomenutá či neatraktivní zelená architektura?

Standardní součástí politického spektra evropských zemí jsou už drahá léta i „zelené“ strany, jejichž protagonisté se postupem let leckde zbavili militantních postojů i rétoriky a dnes obsazují i ministerská křesla. O to víc letos v Benátkách leckoho mohla překvapit absence zelené architektury. Ta se v objevila snad jen v expozici Německa „Reduce, Reuse, Recycle“ a v italském příspěvku v Arsenale.

Prívlastek „zelený“ byl skutečně patrný snad jen v italské expozici, a to ještě v souvislosti s iniciativami firmy Olivetti v šedesátých letech. Tehdy ovšem ještě „zelená“ nebyla ta pravá „deep green“, kterou dnes eko/energo-podnikatelé zaštiťují financování svých byznysplánů z našich kapes. Německo nám dnes tyto podnikatelé kladou za vzor, nicméně v jeho letošní benátské expozici nebylo zeleně ani trochu. Ukazovala ovšem, že mrhání hodnotami - materiálními i společenskými a kulturními - vysloužilých staveb je rozhodně neméně závažným problémem jako ochrana přírody. Obrovskými hodnotami stavebních struktur, které během let ztratily schopnost poskytovat užitek a nyní leží ladem, se dnes plýtvá nejen neodpovědně, ale leckdy i programově. Nezřídká pod záminkou zlepšování energetické kvality stavebního fondu. Šimkovo a Grossmannovo „nechci slevu zadarmo“ se tak stává oficiální doktrínou, ba odnedávna dokonce zákonem!

Česko-slovenská alternativa

Československo má v benátské Guardiini svůj pavilon už od roku 1925, o jeho prostory se dnes Česko a

Slovensko starají společně a společně ho také využívají. Kroky českého návštěvníka bienále samozřejmě nutně vedly také sem. Expozicí, jejímž autorem je slovenské sdružení rese arch, byl nepochybně překvapen. Pavilon byl totiž prázdný, expozice pouze virtuální a k jejímu shlédnutí návštěvník potřeboval tablet. Pokud se na vás dostalo a měli jste dost trpělivosti s jeho nepříliš intuitivním ovládním, mohli jste se seznámit s virtuálními exponáty, které měly podle autorů expozice mapovat hlavně produkci alternativní architektsko-urbanistické scény. Je docela pozoruhodné, jak často se Česko - podstatou a i v architektuře spíše konzervativní a výstřelky s poukazem na naše malé poměry nemilující - navenek prezentuje coby věrozvěst revolučních trendů.

Leckteré expozice bohužel opakují to, co dnes dělá samotná architektura, jsou prostě autoreklamou. Je třeba být „originální“ za každou cenu, co na tom, že je to ... blbost. Pak bychom mohli ještě diskutovat o tom, jak probíhá výběr autora česko-slovenské expozice a její koncepce a jak je ta expozice financovaná. Ale to bychom zabředli do dalších kalných vod - jako by ty architektské nestačily.

Reklama na expozice

Dnešní architektura je hlavně reklamou na architekturu, povzdechl si onehdá vtipný glosátor. Taková „marketingizace“ ovšem v poválečných letech postihla všechny oblasti tvorby a ani architekturu, kde se otáčejí miliony a miliardy, samozřejmě neminula. Postihla ovšem i bienále, kde nejedna expozice byla skutečně hlavně reklamou sama na sebe. Někde byla snaha vystavovatelů o nezvyklou a šokující formu, tedy způsob instalace, tak usilovná, že se trochu (nebo úplně) ztrácel obsah. Jednu expozici například tvořila dvě velká, několikrát napříč dělená břevna, umístěná v jinak prázdné místnosti, jejíž jednotlivé segmenty se - po usednutí na jeden z nich, k čemuž byl návštěvník vyzván - různě pohybovaly. Hříčka? Atrakce pro dětské hřiště? Obraz kauzality, případně kauzality nepředvídané a možná nepředvídatelné? At' tak, či onak, architektura, byla-li přítomna, zůstala skryta. Takových záhad, notně kořeněných záplavou displejů, reproduktorů i IT techniky se na letošním bienále našlo nemálo.

Už o tom byla řeč, někdy se pro „originalitu“ expozice ztrácí její obsah. Ale ta pohyblivá lavice byla zábavná. Ono jde spíš o proporci. Trocha konceptu neuškodí - pokud to konceptem nekončí a pokud ten koncept není jen pro koncept ...

Jen pro zasvěcené?

Bienále je samozřejmě a hlavně, jako všechny podobné akce, především odborným diskursem. Nicméně diskursem veřejným - a architekti navíc letos v Benátkách mluvili hodně o svém vztahu k věcem veřejným. Oko profesionála v záplavě lepších i horších expozic určitě vylovilo zlatá zrnka, laikovi se ale bienále - a tedy soudobá architektura - mohlo jevit spíše jen jako jakási těžko pochopitelná hra, vedená záhadnou řečí. „Společný základ“ společnosti a architektury bienále neprofesionálovi osvětlilo mizivě, sdělnost a komunikace mimo profesní komunitu se chce označit až za nulovou. Není to dobře. Slovy esejisty: „Velcí architekti byli spojením umělce a praktického člověka. Věděli, jak kreslit a myslet, ale taky jak přemlouvát, okouzlovat a zavražďovat a jak hrát dlouhé, trpělivé, opatrné hry s klienty a politiky.“ Platí to jistě i pro náš čas. Bienále bohužel takový dialog s klientem, kterým ve finále je vždy veřejnost, nenabídlo.

Bienále dialog nabídl - právě ten „common ground“, skvěle prezentovaný třeba ve venezuelské expozici dokumentárními fotografiemi z „osquatovaného“ nedostavěného věžáku. Fotografiemi, ukazujícími v podstatě běžný, každodenní, vcelku pozitivní život, byt' na staveništi. Letošní Bienále bylo jeden z prvních kroků k tomu, aby ten „ground“ byl „common“ pro architektky i „obyčejné lidi“. Není na místě označovat je za neprofesionály či laiky. Vždyť všichni jsme uživatelé architektury na plné úvazky sedm dní v týdnu! Pokud takto koncipované expozice - kromě již zmíněného Foster ateliéru, Venezuely či Německa také například skvělé Tschumiho inzeráty (dvacet let staré!), Burghardtův manifest moderny, japonský

„post-tsunami“ pavilón nebo triptychy „Banality dobra“ Crimson Architectural Historians - zatím nedokázaly oslovit ne-architekty, je třeba přičíst to už zmíněné a nyní snad už překonávané architektonické autopoiézi.

Architekti tak dlouho necítily potřebu komunikovat (doopravdy komunikovat, nikoli jen žádat honorář!) s uživateli své tvorby, až si na to „zbytek lidstva“ zvykl. Výsledkem je, že veřejnost, respektive lidé nevědí, co by od architektů vlastně mohli a měli očekávat, nevědí, co architektura umí či by měla umět. Pravda, dost často to nevědí ani ti, kdo se kreslením domů živí. Ale to se snad časem poddá.

28.11.2012 08:15, Petr Bým, Michal Šourek